

УДК 323.329.01(44)

Голіченко Т. С.

КОРОТКИЙ НАРИС ІСТОРІЇ ФРАНЦУЗЬКИХ ІНТЕЛЕКТУАЛІВ

У статті йдеться про історію французьких інтелектуалів у ХХ столітті. Особливу увагу автор приділяє 20-м та 30-м рокам минулого століття. Адже й сьогодні ми констатуємо, що в українській гуманітаристиці цей період історії французьких інтелектуалів залишається поза увагою дослідників.

«Інтелектуал» — центральна фігура французької культурної історії та історії думки ХХ століття. Про «народження інтелектуала» [1] в сучасному розумінні, себто в контексті такої важливої риси сучасних «кліриків», як «ангажованість», можна впевнено говорити лише у зв'язку з 90-ми роками ХІХ століття. Це «народження» пов'язане з цілком реальними подіями в історії новітньої Франції, а саме зі славнозвісною «справою Дрейфуса» [2].

Отже, «офіційною» датою народження сучас-

ного Інтелектуала і самого терміну «Інтелектуал» вважається 1898 рік. То був рік масової мобілізації французьких літераторів, журналістів та науковців на захист безвинно засудженого у звинуваченні у шпигунстві на користь Німеччини офіцера Генштабу французької армії, єврея за походженням, Альфреда Дрейфуса.

«Батьком» терміну «інтелектуал» є Жорж Клемансо, яскравий політичний діяч Франції кінця ХІХ - початку ХХ століття, один з авторів Версальського договору, прем'єр-міністр країни

¹ Голіченко Т. С., 2004

в 1917-1919 рр. Термін «інтелектуал», який був використаний ним у позитивному сенсі «ангажованості» та піднесення громадянської відповідальності та свідомості французів у зв'язку зі «справою» [3], був підхоплений у правому таборі письменником та ідеологом правонаціоналістичних рухів Морісом Барресом, який вживав його в принизливому сенсі щодо тих (переважно лівих) літераторів, журналістів та науковців, які захищали Дрейфуса. Для цих «інтелектуалів», як писали Моріс Баррес та Фердинанд Брюнетьер, інтереси однієї окремої людини, до того ж нефранцуза, були важливішими за інтереси Вітчизни!

Паралельно захисники Дрейфуса намагалися повернути терміну його первісний позитивний смисл: вони вдалися до написання так званого «Маніфесту інтелектуалів» (*Manifesto des intellectuels*). Фактично це було зібрання протестів проти несправедливого звинувачення Альфреда Дрейфуса в зраді інтересів Франції, які підписали близько 1500 журналістів, науковців, письменників і які були оприлюднені в період з 14 січня по 4 лютого у 1898 році в газеті «Аврора» («Аигоге») під час запеклої боротьби між захисниками Дрейфуса («дрейфузарами») та тими, хто звинувачував Дрейфуса — «антидрейфузарами» [4]. Отже, свою історію термін «інтелектуал» веде від періоду кінця XIX століття.

Вдруге постать інтелектуала потужно нагадала про себе у 1926 році, коли філософ та історик Жюльєн Бенда опублікував памфлет «Зрада інтелектуалів» [5]. Саме в цей період - у 20-х - 30-х роках XX століття - перед французьким суспільством, а разом з ним і французькими інтелектуалами постала проблема: інтелектуальна спільнота має опікуватися вічними цінностями та вічними філософськими проблемами, чи, покинувши царину вічного, реагувати на загрозливі події, передчуття яких охопило Європу наприкінці 20-х - на початку 30-х років [6]? Отже, інтелектуал стає зрадником тоді, коли «зраджує» вічні цінності, чи тоді, коли «зраджує» свій народ, свою соціальну групу, свою Батьківщину? Жюльєн Бенда, прагнучи подолати «інтегральний реалізм», який почав охоплювати французьку філософську думку в середині 20-х років, пропонує повернути вічним етичним та метафізичним проблемам їхній справжній статус. На думку Ж. Бенда, завдання інтелектуала в сфері політики має полягати не в кон'юнктурній участі, а в нагадуванні про ідеали справедливості та моральності. Всією своєю діяльністю він має під-

тверджувати, що сфера його життя - це не невпевний світ політичної повсякденності: він представляє світ «вічного», який не має нічого спільного зі світом політики, де панують матеріальні інтереси та пристрасті. В часи, коли виразна політизація інтелектуалів і залучення їх до лав лівих та правих партій стала більш ніж виразною тенденцією, заклик Ж. Бенда до вічних цінностей та моральних взірців був настільки ж актуальним, наскільки й недоречним.

Питання, що його в досить гострій формі поставив Жюльєн Бенда, виявилось риторичним для всього XX століття: вже у 30-х роках думки щодо покликання та справжньої «професії» інтелектуалів розійшлися. Якщо Жюльєн Бенда вирішував це питання на користь вічних цінностей та «вічних філософських проблем» (ідеал *philosophia perennis*), то вже у 1932 р. філософ-соціаліст Поль Нізан (1905-1940) у книзі «Вартові пси» критикує удавану «відданість» інтелектуалів «вічним ідеям». На думку Нізана, вони лише використовують свою обізнаність у царині філософії, а насправді служать політикам та політичним партіям, більше того, вони не можуть не робити цього. Адже філософія є, насамперед, дією («n'importe quelle philosophic est un acte» - «будь-яка філософія є дією», - пише П. Нізан), будь-який філософський напрямок так чи інакше ангажований у свій час. Будучи перш за все продуктом колективної праці (ште oeuvre collective), філософія є частиною життя, в тому числі й політичного життя. Філософам не варто вдавати, що вони живуть лише «вічними цінностями». Але, пише П. Нізан, «ми живемо в часи, коли філософи намагаються вилучити себе з життя. Вони перебувають у ситуації сором'язливої тиші та замовчування... Сьогодні існує прикрий розрив між тим, що прокламують філософи, і тим, що насправді відбувається з людьми...» [7].

Книжки «Зрада інтелектуалів» Ж. Бенда та «Вартові пси» П. Нізана не тільки окреслили основну колізію, навколо якої розгорталася історія французьких інтелектуалів у XX століття, а й привернули увагу французької громадськості до постаті інтелектуала: з появою книжок Ж. Бенда та П. Нізана особливий статус інтелектуалів як окремої, хоча й досить суперечливої групи активних акторів французької історії XX століття, вже не викликав сумнівів.

Важливо відзначити, що і книга Ж. Бенда, і книга П. Нізана побачили світ у надзвичайно цікавий і важливий період історії Франції XX століття: «шалені» 20-ті роки (*les annees folles*)

добігали свого кінця, їм на зміну йшли події, які докорінно змінили політичний пейзаж усєї Європи та, зокрема, Франції: насувався період бурхливого, хоча й тимчасового, тріумфу радянської ідеології та високого міжнародного «рейтингу» СРСР («славні» роки індустріалізації та колективізації насправді збуджували соціальну увагу Заходу) і час наступу фашизму в Італії та Німеччині.

У французькому контексті нові тенденції в літературі та мистецтві 20-30 років (дадаїзм, сюрреалізм), новаторські пошуки у царинах кінематографу, театру та фотографії парадоксальним чином поєднувалися з відносним та, насправді, лише позірним затишшям у сфері філософії. Філософи, що освітлювали інтелектуальний небосхил Франції у першій третині ХХ століття, були ще дуже пов'язані зі спадщиною ХІХ століття: у французькому філософському пейзажі в цей час панує чи не одна лише фігура - це фігура Анрі Бергсона, хоча «шкільною» філософією ще залишався позитивізм Огюста Конта [8]. Відомо також, що чи не основними творцями політичне ангажованого інтелектуального дискурсу першої третини ХХ століття у Франції були політичні діячі та письменники (щодо того періоду, варто також згадати про політичну роль письменства в СРСР та про літературно-філософські амбіції радянських політичних діячів на чолі з самим Сталіним).

Що стосується політичних постатей, то тут панують фігури, що склали історію останніх десятиліть ІІІ Республіки (1875-1940 рр.): йдеться про Жоржа Клемансо, Раймона Пуанкаре, Поля Рейно, Аристіда Бріана, Едуарда Ерріо, Жоржа Даладьє, П'єра Лавалля, Леона Блюма, Жана Жореса, Моріса Тореза. Ці політики уособлювали поміркованість традиційної та аристократичної Франції, яка, попри всю свою аристократичність, виявляла виразну зацікавленість та навіть відданість не тільки націоналістичним, а й республіканським та соціалістичним ідеям. Політична історія Франції цього періоду нерозривно пов'язана з історією боротьби лівих та правих ідеологій і партій.

При цьому важливо зауважити, що історія лівих рухів не є лише історією маргіналів - зовсім навпаки. Історія лівих рухів у Франції пов'язана не тільки з іменами відомих засновників лівих рухів Жана Жореса, Марселя Кашена, Моріса Тореза та Леона Блюма. Відомі французькі політичні діячі першого рангу були в той чи інший період свого життя прихильниками соціалістичних ідей та ідей синдикалізму. Відомо, що Жорж

Клемансо був яскравим «дрейфузаром» та «симпатиком» соціалістичних ідей. Якщо Раймон Пуанкаре намагався дотримуватися позапартійних політичних позицій, а Поль Рейно був членом поміркованої правої партії «Демократичний альянс», то Аристід Бріан був прихильником синдикалізму, Едуард Ерріо та Едуард Даладьє - тією чи іншою мірою - висловлювалися на підтримку ідей радикал-соціалізму, а Едуард Ерріо був навіть одним із засновників «Картелю лівих сил». П'єр Лаваль починав свою політичну кар'єру як соціаліст і лише згодом перейшов на праві позиції. Проте ці великі політичні фігури, що позначали першу третину французького ХХ століття, також іще були дуже пов'язані з минулим ХІХ століттям, їхня часто-густо невизначена та амбівалентна позиція призвела до «дивної поразки» і трагедії поділу Франції на «Францію Петена» та «Францію Спротиву».

Не вдаючись до подробиць досить напруженої та заплутаної політичної історії Франції 20-30-х років, зазначимо лише, що балансування країни між лівими та правими урядами, невизначеність і нерішучість французької політичної еліти першої третини ХХ століття компенсувалася потужним піднесенням партій та квазіпартійних об'єднань як лівого, так і правого спрямування.

З боку лівих сил у ці часи велику роль відігравали Соціалістична партія (PS) та Комуністична партія Франції (PCF), які в той чи інший спосіб перед лицем наступу правих сил (наприклад, у зв'язку зі справою Стависького) [9] об'єднувалися чи то у «Картель лівих сил» (1924-1926 рр.), чи у «Народний фронт» (1934-1937 рр.). Щодо об'єднань тогочасних інтелектуалів, то слід згадати також про Антифашистський комітет інтелектуалів (Comité de vigilance des intellectuels antifascistes, CVIA), який очолювали філософ Ален, етнолог, один із засновників Музею Людини, Поль Ріве і фізик, дрейфузар, Поль Ланжевєн.

Надзвичайного піднесення зазнає в ці часи й право-націоналістичний рух - про це свідчить історія «Аксьон франсез» (1908-1945 рр.) та численних націоналістичних ліг (діяльність яких було припинено одночасно з діяльністю «Аксьон франсез» у 1945 р.), а також популярність їхніх ідейних лідерів - Шарля Моррасса, Моріса Барреса та Леона Доде.

Що стосується присутності у французькому інтелектуальному просторі 20-х-30-х років письменників, то серед найяскравіших фігур слід згадати лівих письменників А. Барбюса та

Л. Арагона, політичне неоднозначного іммораліста А. Жида, гуманіста Р. Роллана [паціфістська та «надпартійна» позиція якого набула яскравого виразу ще під час Першої світової війни, коли він написав статтю «Над битвою» (*Au-dessus de la mêlée*)] та письменників правого спрямування - традиціоналіста Ж. Берноса і націоналістів Р. Бразійяка, ТІІ. Морраса, М. Барреса, П. Дрійо ля Рошеля та Л.-Ф. Селіна.

Отже, так званий міжвоєнний період (*l'entre-deux-guerres*) насправді був позначений надзвичайно напруженою ідеологічною роботою правих та лівих сил і непримиренною боротьбою ангажованих інтелектуалів. І з одного, і з іншого боку кращі сили французьких інтелектуалів були задіяні в процесах формування обличчя сучасної Франції: корені сучасних інтелектуальних дискусій слід шукати в поки що досить «темних» для українського читача 20-х та 30-х роках ХХ століття.

Нову сторінку історії французьких інтелектуалів було перегорнуто в часи Другої світової війни. Трагічна й «дивна» [10] поразка Франції стала основою для наступного етапу боротьби між лівими та правими інтелектуалами, а завершення війни, в певному сенсі, підбило підсумки непримиренної боротьби правих та лівих інтелектуалів: у повоєнній Франції перемогли ліві та центристські сили - був засуджений і страчений Р. Бразійяк, Л.-Ф. Селін емігрував у Данію, покінчив життя самогубством П. Дрійо ля Рошель, був засуджений до довічного ув'язнення Ш. Моррас; зазнала нищівної поразки право-націоналістична ідеологія колабораціоністів П'єра Лавалля та маршала Петена.

На довгі роки «володарями думки» (*maîtres de la pensée*) у Франції стають переважно представники лівих та центристських партій. Отже, повоєнний період у діяльності ангажованих інтелектуалів у Франції ХХ століття був пов'язаний з діяльністю лівих мислителів Ж.-П. Сартра, С. де Бовуар, А. Камю. Право-ліберальне крило французьких інтелектуалів в той самий період очолює Р. Арон (навіть незважаючи на його критику інтелектуалів, він не перестає належати до їхнього кола), а позиції центристів та республіканців озвучує А. Мальро. Цей період історії французьких інтелектуалів характеризувався потужною видавничою діяльністю - Сартр створює часопис «*Les Temps Modernes*», Арон - часопис «*Commentaire*», Андре Мальро є автором багатьох видавничих проектів у видавництві Gallimard, зокрема проектів, пов'язаних з «Новим

французьким часописом» («*Nouvelle revue française*»).

Втім, після розквіту та апогею (30-ті — початок 70-х років минулого століття), а згодом - завершення (середина 70-х - початок 80-х років) доби «ангажованих інтелектуалів» (символічна «смерть» ангажованих інтелектуалів, власне, збіглася з реальними смертями А. Мальро, Ж.-П. Сартра та Р. Арона, які припали на другу половину 70-х та на початок 80-х років), — їхня роль у суспільстві та інтерес суспільства до них значно зблідли [11].

Останні публічні виступи «ангажованих» та «специфічних інтелектуалів» (другий термін належить М. Фуко), які мали потужний розголос та вписувалися в контекст певної ідеології (наразі - лівої, якщо згадати про вплив на студентський рух 68-го року німецького психоаналітика-марксиста Вільгельма Райха і участь у виступах студентів Юлії Кристєвої та Філіпа Соллерса, які в той час захоплювалися троцькізмом та маоїзмом) - це були події 68-го року, внаслідок яких суспільний темперамент інтелектуалів було каналізовано в напрямку лібералізації навчальних та дослідницьких програм на гуманітарних факультетах значної кількості французьких університетів [12]. Як відомо, частина паризьких університетів після подій 68-го року залишилася на традиціоналістських позиціях щодо викладання філософських та соціологічних дисциплін, а частина - значно модернізували свої навчальні програми і створили нові дослідницькі центри. Якщо до традиційно налаштованих (до сьогодні) університетів належить, наприклад, Paris-I (Sorbonne), то до другого, модернізованого кола, можна сміливо віднести такі університети, як Paris-VI (Jussieu), Paris-VIII (Saint-Denis) та Paris-X (Nanterre).

Паралельно на початку 70-х років викриття радянської дійсності, тоталітаризму та марксистської ідеології [13] остаточно відвернули значну кількість інтелектуалів від будь-якої політичної та соціальної ангажованості. Окрім того, з середини 70-х і до початку 90-х років французьке суспільство і французька наукова спільнота були захоплені новими течіями гуманітарної думки, які принципово позиціонували себе як неідеологічні або надідеологічні, або, принаймні, вважали себе такими, що деконструють або розвінчують будь-яку ідеологічність: йдеться про структуралізм у його класичній та постструктуралістській формах (Р. Варт, Ц. Тодоров, Ю. Кристєва).

У 80-ті роки і в першій половині 90-х років

минулого століття постать ангажованого інтелектуала була затьмарена постатями «нових філософів» (Бернар-Анрі Леві, Андре Глюксман) та досить екзотичних політичних діячів, які одночасно працювали на теренах культури та політики й уособлювали претензію на поєднання ролі інтелектуалів та політичних діячів в одній особі. Особливу складову в їхній діяльності займала журналістська та літературна діяльність (переважно есеїстичного напрямку). Йдеться про постаті на кшталт Макса Галло, Жака Атталі та Жака Ланга - себто про тих офіційних «радників володаря» (*conseillers du prince*), постаті яких так чи інакше позначили досить скандальне та інтелектуально бліде завершення двох термінів перебування Ф. Міттерана на посту Президента Республіки.

Поруч з офіційними фігурами Макса Галло та Жака Атталі, французька інтелектуальна спільнота в цей час захоплюється мислителем, якого аж ніяк не можна назвати «придворним». 80-ті - 90-ті роки - це роки літературного та філософського тріумфу Еміля Чорана (Сіорана). Румун за походженням, друг Еліаде, Йонеску та Бранкузі, талановитий майстер пера, «співець ностальгії», послідовник історіософської концепції Жозефа де Местра, Чоран у своїх коротких максимах та книжках, присвячених питанням історії філософії, продовжував близьку французам традицію есеїстичного філософування (що йде від Паскаля та Ларошфуко) і висловлював характерні для часу ностальгічні настрої *fin de siècle*. «Східний філософ на Заході», Чоран збуджував уяву французів своїм досить чорним та песимістичним баченням історії (яке традиційно приписується вихідцям з Центральної та Східної Європи) й успішно складав конкуренцію необгрунтоване оптимістичним прогнозам французьких офіційних філософів.

У той самий період постать інтелектуала поступилася місцем яскравим подіям кінця «холод-

ної війни» та падіння Берлінського муру. Загальна фрустрація, якої зазнали інтелектуали по обидва боки колишнього політичне поділеного навпіл світу, панувала, проте, недовго. Досить швидко оговталися саме французькі інтелектуали. Поль Рікер, Корнеліус Касторіадіс, Клод Лефор, Марсель Гоше, Ален Турен, П'єр Бурдьє, Режіс Дебре, Паскаль Брюкнер та інші сфокусували свою увагу на нових проблемах, що були пов'язані вже не з боротьбою лівих та правих ідеологій, а з новими процесами, що їх готував *fin de siècle*: питання моралі, майбуття європейської цивілізації, її місце в процесах глобалізації, ставлення до нових масмедійних явищ, новітні антиліберальні соціальні рухи, соціологія гуманітарного знання та соціальних наук, саме місце інтелектуалів у сучасній історії - всі ці питання постали в центрі уваги французьких інтелектуалів на зламі століть.

Вже у другій половині 90-х років, себто за часів появи перших наслідків процесів глобалізації і лібералізації європейських економік та стандартизації життєвих устроїв, в умовах формування нової культури візуалізації та наступу масмедій, фігура інтелектуала - а разом з нею як її апологети, так і її критики - знову з'явилася на авансцені французького культурного та політичного життя.

Виявилось, що «занепад ангажованих інтелектуалів» і пауза їхньої напруженої та відповідальної присутності у французькому житті 80-х - початку 90-х років були лише тимчасовими. Це яскраво продемонстрували події середини 90-х років, зокрема, так званий «грудень інтелектуалів» [14], внаслідок якого питання про соціальну ангажованість інтелектуалів та про соціологію самих соціальних і гуманітарних наук (саме це питання знаходилося в центрі зацікавленостей П. Бурдьє та інших представників його школи - Л. Пінто, М. де Сен-Мартен) постало з новою силою. Але це вже тема наступної публікації.

1. «Народження інтелектуалів» - саме такою є назва книги Крістофа Шарля, історика сучасності, близького до кола П. Бурдьє. Детальніше про період «народження французьких інтелектуалів» та про наслідки справи Дрейфуса для історії інтелектуалів у Франції див.: *CHARLE, Christophe, Naissance des intellectuels (1880-1900)*. - Paris, Ed. de Mirailles, 1990; *LEYMARIE, Michel (dir.), La posterite de l'affaire Dreyfus, Presses du Septentrion*. - Paris, 1998. - 241 p.; *LEYMARIE, Michel, Les intellectuels et la politique en France*. - Paris, PDF, Coll. Que sais-je? - 2001. - 128 p.
2. Величезна кількість свідств підтверджує значення справи Дрейфуса для французької колективної уяви

того часу — достатньо згадати про сторінки роману М. Пруста «На сванову сторону» та про початок «Мемуарів» Арона, які, власне, відкриваються словами про «справу» (*Aron P., Мемуари. 50 лет размышлений о политике*. - М.: Ладомир, 2002. - С. 17).

3. 1898 рік був позначений також (не без зв'язку зі справою Дрейфуса) іншим знаковим «народженням» - то був рік створення «Ліги прав людини» (*La ligue des droits de l'homme*).
4. Серед «дрейфузарів» - Еміль Золя, Марсель Пруст, Шарль Пегі, Леон Блюм, Жорж Клемансо, Жан Жорес, автор семитомної «Історії справи Дрейфуса» Жозеф Рейках; серед антидрейфузарів - Моріс Баррес, жур-

- наліст Едуард Дрюмон, Жюль Берн, Фердинанд Брюнетер, Леон Доде.
5. Жюльєн Бенда (Julien Benda, 1867-1956), відомий перш за все як автор славнозвісної книжки «Зрада інтелектуалів» (La Trahison des clercs), є автором і інших книжок, які залишили свій слід у французькій думці XX століття, серед яких варто назвати, принаймні, такі: «Кінець вічного» (La fin de l'éternel.- Paris, Gallimard, 1928); «Промова до європейців» (Discours a la nation europeenne,- Paris, Gallimard, 1933); «Молодість інтелектуала» (La jeunesse d'un clerc.- Paris, Gallimard, 1938), «Щоденники інтелектуала» (Les Cahiers d'un clerc, 1936-1949.- Paris, Emil Paul, 1949); «Про стилі в галузі ідей» (Du styles d'idees.- Paris, Gallimard, 1948).
  6. Слід зазначити, що французьке інтелектуальне, філософське та політичне життя першої половини XX століття, в тому числі надзвичайно насичені ідейною боротьбою та філософськими шуканнями 30-ті роки, досі залишаються *terra incognita* для української наукової спільноти. Можливо, трохи кращими є справи щодо історико-літературного аспекту цього, без сумніву, дуже яскравого періоду сучасної французької історії. Відсутність фундаментальних знань особливо дається взнаки щодо так званого міжвоєнного періоду (l'entre - deux-guerres), себто 20-х-30-х років. Щоправда, французькі дослідження цього періоду є численними. Див., наприклад, такі панорамні дослідження: *ASTIER, Pierre A. G., Ecrivains francais engages: la generation litteraire de 1930.- Paris, Nouvelles ed., 1978; CHE-NAUX, Philippe, Entre Maurras et Maritain: Une Generation intellectuelle catholique, 1920-1930, Cerf.- Paris, 1999; ORY, Pascal, La belle illusion.: culture et politique sous le signe du Front populaire, 1935-1938.- Paris, Plon, 1994; RACINE Nicole, «Antifascistes et pacifistes: Le Comite de Vigilance des intellectuels antifascistes», in Des annees trente, textes reunis par Roche (Anne) et Tarding (Christian).- Paris, Editions du CNRS, 1985; SIRINELLI, Jean-Francois, Generation intellectuelle: khagneux et normaliens de l'entre-deux-guerres.- Paris, Fayard, 1988. Про ситуацію французьких інтелектуалів у 30-х роках XX століття, див.: Les Intellectuels des annees trente: entre le reve et l'action.- Paris, CNRS, 1989. (col. Esthetique et politique); *PROCHASSON, Christophe, Les Intellectuels, le socialisme et la guerre, 1900-1938.-Paris, Seuil, 1992.**
  7. У зв'язку з тим, що автор статті не зміг отримати оригінал книжки П. Нізана (*NIZAN P., Chiens de garde.- Paris, Rieder, 1932*) цитату подано за виданням: *Dictionnaire des philosophes-* Paris, PUF.- 1993.- Vol. II. - P. 2130.
  8. Жан Іпполіт характеризує цю епоху як рух «від Бергсона до екзистенціалізму», див.: *HYPOLITE, Jean, Figures de la pensee philosophique.- PUF, 1971.-Vol. 1.- P. 443.* Для французьких істориків філософії загальним місцем оцінка цього періоду історії французької філософії як періоду панування «чотирьох Б» («quatre B»), Йдеться про значущість чотирьох філософів - А. Бергсона, Л. Брюнsvіка, Е. Бутру та М. Блонделя.
  9. «Справа Стависького» (1933-1934 р.): звинувачення фінансиста Стависького, який був пов'язаний сімейними узами з членами лівого кабінету міністрів, у фінансових махінаціях стала претекстом для виступів антипарламентаристів та падіння уряду Даладьє. Ця «справа» сприяла тимчасовій перемозі ультраправих сил.
  10. «Дивна поразка» («Etrange deffait») - назва книги історика М. Блока, що була написана ним у 1940 році, стала справжньою метафорою, яка характеризувала історичний та психологічний стан французів на початку Другої світової війни.
  11. Смерть ангажованих гігантів-мислителів XX століття (Сартр помер у 1980 р., Мальро - у 1976 р., Арон - у 1983 р.) майже збіглися в часі з громадянською смертю однієї зі знакових фігур французької лівої інтелектуальної еліти - Луї Альтюссера: в 1980 році його було засуджено до ув'язнення в зв'язку зі скоєним ним (у нападі безумства) вбивством власної дружини. Хоча на момент скоєння злочину Альтюссер уже не був пов'язаний з Комуністичною партією Франції, його особиста трагедія дорого коштувала іміджу лівих. На той самий період припадає смерть Ролана Варта (у 1980 р.): відомий постструктураліст, автор «Міфологій» та «Нульового ступеня письма», загинув під колесами автомобіля. Ці дві смерті остаточно підвели ризик символічного завершення періоду «ангажованих інтелектуалів».
  12. *WINOCK, Michel, Chronique des annees soixante.- Paris, Le Seuil, 1987.*
  13. Нагадаємо, що свідомість «внутрішніх» ворогів радянської влади почали з'являтися на Заході ще задовго до 70-х років. Так, викривальна книжка радянського аташе Торговельної палати СРСР у Вашингтоні Віктора Кравченка «Я вибираю свободу» вперше побачила світ англійською, а згодом - французькою мовою вже наприкінці 40-х років. Але в ті часи, одразу після перемоги Радянського Союзу у Великій Вітчизняній війні, критика ані соціальної, ані економічної, ані партійної систем та радянської реальності була фактично неможлива. На початку 70-х років ситуація помітно змінилася: вихід у світ у 1972 р. в Парижі у французькому перекладі книги Б. Суваріна «Сталінізм» та у грудні 1973 (знову в Парижі, але російською мовою у видавництві YMCA-Press) двох з семи частин книги «Архіпелагу Гулагу» О. Солженіцина позначили собою початок фронтальної критики радянського устрою на теренах Екзагону та початок порівняння сталінізму і фашизму та їхню критику як двох тоталітарних режимів. Принагідно нагадаємо, що критика радянського устрою була підготовлена також працями Артура Кестлера, роман якого *Darkness at Noon* уперше побачив світ ще в 1940 р., працями Х. Арендт («Джерела тоталітаризму» побачили світ у 1954 р., переклад французькою мовою був завершений лише у 1972 р.), низкою творів Р. Арона, присвячених критиці марксизму.
  14. Маються на увазі потужні страйки або (якщо послугуватися розповсюдженим сьогоденній французькій соціології терміном) «соціальні рухи» (mouvements sociaux), що розпочалися в листопаді 1995 р., досягли свого апогею у грудні 1995 р. та завершилися лише на початку 1996 р. Термін «соціальні рухи» дозволяє більш-менш адекватно описати феномен «грудня 1995 р.», в якому поєдналися рух профспілок та робітників за соціальні права, вимоги лівої частини французького суспільства щодо збереження соціальних програм та загальнодоступності освіти, рух проти неоліберальних тенденцій тільки-но вибраного уряду А. Жюппе. У вимірі своєї масовості та інтелектуальної підтримки з боку дослідників-соціологів (на підтримку руху виступили П'єр Бурдьє, Мішель Вевйорка, Жан-П'єр Ле Гофф, Люк Больтанскі, Даніель Бенсаїд, П'єр Кур-Саліє) та представників інтелектуальної частини потужних недержавних організацій (таких як АТАС), «грудень 1995 р.» суттєво нагадував «травень 68», а тісні і різноманітні зв'язки між дослідниками-соціоло-

гами та діючими особами цих рухів, власне, і призвели до постановки питання про участь інтелектуалів — соціологів та представників інших гуманітарних дисциплін - у формуванні та аналітичній підтримці «соціальних рухів». Ця тема надовго стала темою обгово-

рень на шпальтах таких часописів, як *Esprit*, *Le Debat*. Проблема «соціальних рухів» постала в центрі обговорень на сторінках книжок з колекції «Час діяти» (*Raison d'agir*), яка у 1996 р. була започаткована П. Бурдьє у видавництві *Liber Editions*.

T. Golichenko

THE ESSAYS OF THE HISTORY OF FRENCH INTELLECTUALS

The article is about the history of French intellectuals in 20-th century. The author pays main attention to the period of 1920-30th. Even today we can find in Ukrainian humanitarian sciences lack of studies on this period of history of French intellectuals.